

TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE AMASYA ŞEHİR NÜFUSUNUN MESLEKİ YAPISI

Dr. Öğr. Üye. Selim ÖZCAN*

ÖZ

Amasya şehrinin mesleki yapısını değerlendirdiğimiz bu çalışmayla, Osmanlı Devleti'nin küçük bir yerleşim yerindeki nüfusun sosyo-ekonomik açıdan mesleki durumunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Amasya şehri, Müslümanların ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı ve pek çok yönleriyle, Anadolu şehrinin taşıdığı mesleki özellikleri yansıtan bir şehir görünümündedir. İncelediğimiz dönemde Amasya'nın toplam 48 mahallesinden 17'sinde Müslümanlar, 31'inde ise Müslümanlarla birlikte ikamet eden gayrimüslimler yaşamaktaydı. "Reaya" başlığı altında belirtilen gayrimüslimlerin, Rum ve Ermeni unsurlar olduğu hane reislerinin isimlerinden anlaşılmaktadır.

Amasya temettuat defterlerinden yaptığımız tespitler göre Müslümanların 114, gayrimüslimlerin ise 100 farklı meslek sahip oldukları görülmektedir. Bu meslek çeşitliliği bölgenin coğrafi özelliği ve ekonomik yapısından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla iki unsurun hane reisleri, üretim yapan, hizmet sunan ve ticari faaliyet içerisinde olan değişik mesleklerle iştiğal ederek, hem kendilerinin hem de şehir ve çevresinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik mesleki faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Şehrin mesleki yapısını değerlendirdiğimiz kaynak incelediğimiz dönemde oluşturulan ve her mahalleye ait olan Temettuat defterleridir. Şehirdeki esnaf ve tüccarlar meslek erbabının tabi olduğu esnaf teşkilatının içinde yer almış, bu teşkilat tarafından konulan kurallara göre faaliyet göstermişler ve rekabet prensibi yerine, karşılıklı kontrol ve yardımlaşma esasına göre teşkilatlanmışlardır. Böylece toplumun bütünlüğünün korunması amaçlanmıştır. Değerlendirdiğimiz dönemde iki unsur arasındaki ilişkiler dış güçlerin teşvik ve tahrikleriyle güvensiz bir ortama içerisine girdiyse de ticaretin gerekli kıldığı kural ve kaideler istikametinde iyi ilişkilerini devam ettirebilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Nüfus, Meslek, Şehir, Temettuat

THE PROFESSION STRUCTURE OF AMASYA POPULATION RELATED TO THE TEMETTUAT BOOK IN REFORM PERIOD

ABSTRACT

The structure of professions in Amasya is evaluated in this study. It is tried to explain the professions seen in a small settlement center of Ottoman Empire related to the socio-economic point of view. Amasya is a city where muslims and non-muslim people lived together that reflects the similar structure of an Anatolian city related to the professions . In the investigated period, there were 48 streets in the city center, 17 of which belonged to the Muslims and 31 of which Muslims and non-muslims lived together. The non-muslims known as "reaya"(the non-muslim people living in the territory of the country) Are Greek and Armenian people and this is proved from the names of them.

According to the data obtained from the tax record book called "temettuat", Muslim people perform 114 different jobs whereas the non-muslim people occupied 100 different jobs. These differences are caused by the geographical features and the economical structure of the region. Therefore, the family members of the two groups carried on different jobs, produce

* Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, selim.ozcan@amasya.edu.tr , ORCID NO: 0000 0002 3737 8600

different products and performed different services and the jobs that they carried on meet both their needs and the needs of their environment.

The sources in which we investigated the distribution of professions in the city center are the Temettuat books belonging to each street of the city. The businessmen and the small shop owners belonged to their professional union and they carried on their professional activities related to the rules of their union. They carried out these activities were carried out by mutual help and control rather than compatative system. In this way, the integrity of the society was protected. Although two elements of this system was in danger, the good relations in the life of trade went on at a desired level related to the rules and measures of the trade.

Keywords: Amasya, Population, Profession, City, Temettuat

Giriş

Nüfus sayımları; insan, zaman ve mekân kavramlarını içerisinde barındırdığından sosyo-ekonomik özellikleri ve şehir tarihini ortaya koymada başvurulacak kaynakların başında gelir. Nüfusun nitelik ve niceliğinin tespit edilmesi açısından ayrı bir önem taşır.

Nüfus, kelime olarak, Arapça “nefs” kelimesinin çoğulu olan şahıs, kişi anlamına gelmektedir (Develioğlu, 1993:1664). Geniş manası ile belirli bir coğrafyada, belirli bir zamanda yaşayan insanların dil, din ve etnik olarak sayılarının ifade edilmesidir. Dolayısıyla nüfus bir toplumun sosyo- ekonomik açıdan kalkınmasına etki eden en önemli faktörlerden birisidir.

Toplumu oluşturan şahısların sayısı, cinsiyet, yaş, meslek, dil, din ve etnik yapı gibi durumları nüfus sayımları ile belirlendiğinden, toplumların sosyolojik, ekonomik durumlarını ve tarihlerini araştırıp, sosyal yapılarını incelemek için de oldukça önemli tarihi belgelerdir. Aynı zamanda toplumlar için güç kaynağı ve varlıklarını devam ettirebilmelerinde etkili bir dayanaktır (Demirci ve Kartal, 2014:120; Yağcı ve Genç, 2013:23-35). Diğer yandan toplumların sosyal, ekonomik ve siyasi bazı meselelerinin çözüme kavuşturulmasında önemli bir katkısının olduğu da aşikârdır. Çünkü toplumların doğal kaynaklarını etkili bir şekilde kullanıp kalkınmasında, üretim ve tüketim dengesini sağlayabilmesi için etkili bir unsurdur. Bu nedenlerle toplumlar ekonomik ve askeri güçlerini belirleyip düzenlemek, mevcut durumlarını daha ideale ulaştırabilmek için halkının nüfusunu ve bu nüfusun özelliklerini bilmek ihtiyacını duymuşlardır. Bunun için de kendilerine göre uyguladıkları, ilk dönemlerdeki yöntemlerle daha ziyade askeri ve ekonomik güçlerini tespit etmek amacına yönelik sayımlar yapmışlardır. Modern anlamdaki sayımların yapılması ise oldukça yenidir.

Osmanlı toplumu yöneticileri de, klasik dönem diye ifade edilen zamandan itibaren fethedilen veya ilhak edilen bölgelerin bütün ekonomik ve beşeri güç unsurlarını tespit etmek, vergi mükellefi halkı ve asker sayısını belirlemek amacıyla önceleri arazi tahriri denilen sayımlar yaptırmışlardır. Bu yazımlarda esas amaç toprak ürünlerinden elde edilen gelirleri belirlemek olduğu için nüfusla ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Ama araştırmacılar tarafından geliştirilen bazı teknikler sonrasında bu yazımlar tahmini nüfusu tespit etmek için de kullanılmıştır. Daha sonra hem dünyadaki hem de Osmanlı'daki askeri gelişmelerin sonucuna göre sayımlar değişme göstererek, XIX. yüzyıla gelindiğinde yeni bir şekle bürünmüştür (Güneş, 2014:222).

XIX. yüzyılla birlikte hane esas alınarak yapılan sayımların yanında ilk defa 1830-1831 yıllarında sadece erkek nüfusu belirlemek amacıyla modern manada denebilecek nüfus sayımı yapılmıştır. Buna göre Anadolu'da 2,5 milyon, Rumeli'de 1,5 milyon olmak üzere 4 milyon erkek nüfus tespit edilmiştir (Karal, 1997:9). Bundan bir sonraki 1844 yılında olmak üzere değişik tarihlerde 1906 'ya kadar bölgesel veya genel nüfus sayımları yapılarak kayıtların güncellenmesi amaçlanmıştır (Kahriman ve Gür; 2012:6).

İlk nüfus sayımının yapıldığı XIX. Yüzyılda, uygulanan diğer bir sayım ise yine hane esasına dayalı olarak hane reislerinin künyesi, mesleği ve sakin oldukları mahalle yazılarak yapılan temettuat yazımları olmuştur. Tanzimat'ın uygulandığı yerlerden başlanarak, yapılan bu sayımlarla ülkenin ekonomik gücünün ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Sayımlarda, ahalinin ismi, şöhreti, mesleği, arazileri, hayvanları, tüccar ve esnafın ise yıllık gelirleri vs. bilgileri mahalle bazında kaydedilerek hane yazımları yapılmıştır. Bu sayımlar sonrasında tutulan defterlere "Temttuat Defterleri" adı verilmiştir (Kütükoğlu, 1995:395-398; Öztürk, 2003:287-292).

Sancak ya da kaza merkezi olan şehirlerin mahallelerindeki Müslüman ve gayrimüslimler ayrı ayrı yazılmışlardır. Çalışmamıza konu olan Amasya'da aynı mahallede yaşayan Müslüman ve gayrimüslimler aynı deftere önce Müslümanlar ardından reaya başlığı altında, gayrimüslimlerin yazılması şeklinde olmuştur (BOA, ML. VRD. TMT: 1260-1261/1844-1845). Hane reislerinin meşgul oldukları meslekleri ile özel durumları hanenin sağ üst tarafına kaydedilmiştir.

Tanzimat döneminde Amasya şehrindeki Müslüman ve gayrimüslim nüfusun hem tahmini sayısını hem de hane bazında da olsa mesleki yapısını ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmamıza temettuat defterleri kaynak oluşturmaktadır. H. 1261 (M.1844) tarihli Amasya merkezine ait 48 adet defter bulunmaktadır. Bunlardan ilk 17'si sadece Müslümanların yaşadıkları mahallelere, sonraki 31'i ise Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları mahallelere aittir. (BOA. ML. VRD. TMT, 12940, 12902, 12989, 12964, 12978, 12971, 12980, 12927, 13009, 12946, 12939, 12912, 12932, 13007, 12905, 13000, 12951, Tarih: 1260-1261 ve 12959, 12937, 12906, 12968, 12988, 12973, 12945, 13030, 17509, 12933, 12924 12921, 13025, 12917, 12935, 12928, 13023, 12982, 12957, 12914, 12997, 13002, 12947, 12967, 12941, 12900, 12979, 12999, 12898, 13029, 12970, Tarih: 1260-1261).

Osmanlı Devletinin insan gücünü, Müslüman ve gayrimüslim unsurlar oluşturmaktadır. Müslümanları başta Türkler olmak üzere Arap, Acem, Afrikalı ve Avrupa'da yaşayan Boşnak ile Arnavutlar meydana getirmektedir (Eken, 2000:156). Anadolu'daki Müslüman unsurun ana yapısını Türkler oluşturmaktadır. Gayrimüslim unsurlar ise XIX. yüzyılın ortalarına kadar belgelerde gayrimüslim veya Amasya temettuat defterlerinde olduğu gibi reaya olarak geçerken, aynı yüzyılın ortalarından itibaren bunların da Rum, Ermeni, Yahudi, Katolik diye ayrıma tabi tutuldukları görülmektedir (McCathy, 1995:3-4). Amasya'daki unsurların çoğunluğu Müslüman Türk olmak üzere gayrimüslimler temettuat defterlerinde "reaya" başlığı altında belirtilmiştir. Fakat reayayı oluşturan unsurların, hane reislerinin isimlerinden çoğunlukla Ermeni ve Rum olduklarını söyleyebiliriz.

1. Amasya Şehri

Amasya, M.Ö. 3000 yılına kadar giden tarihinden, Türk hâkimiyetinin başlangıcı olan Danişmendlilerin 1074 yılında (Yınanç, 1993:469) fethine kadar geçen sürede birbirinden farklı 11 medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Danişmendlilerle başlayan ve 4 farklı Türk hükümdar ailesinin yönetiminden sonra I. Murad döneminde, 1386 yılından itibaren Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir (Aydın ve Aydın, 2007: 84-85; Akdağ, 1995:302-303).

Genellikle şehrin tanımında; başta nüfus olmak üzere idari fonksiyon ve ekonomik özellikler gibi kriterler göz önünde bulundurulur (Alioğlu ve Uğur, 2016:209). Dolayısıyla en az 400 vergi nüfusu bulunan, idari yönden sancak merkezi ise sancak beyine, kaza merkezi statüsünde ise kadı ve subaşı ile ticaret ve sanat ehline sahip yerler şehir sayılmıştır (Şahin, 2010:446). Bunun yanında şehre “nefs” denilmekteyse de “nefs” eki bütünüyle şehri ifade etmemektedir. Söz konusu yönetim birimlerinin merkezi anlamındaki nefis¹ kelimesi tam bir ayırım ifade etmez. Çünkü “nefs” bir sancak veya kazanın merkezi anlamına gelir (Ünal, 201:4). Çalışmamıza temel teşkil eden temettuat defterlerinde de Amasya için “Nefs-i Amasya” (BOA. ML. VRD. TMT, 12940, 12902, 12989, 12964, 12978, 12971, 12980, 12927, Tarih. 1260-1261/1844-1845) tabiri kullanılmıştır.

Osmanlı şehri “Cuma kılınır ve pazarı durur” yer olarak tanımlanır (Ergenç, 1981:1265; Selen, 1948:595). Genellikle de, Osmanlı şehirlerinin merkezini Cuma Camii² oluşturmaktadır. Bunun yanında belirli aralıklarla kurulan pazarların şehirlerin önemli bir parçası olduğu görülmektedir (Arıkan, 1988: 45; Faroqhi, 2006: 52). Amasya'nın Türkler tarafından fethiyle de, Bizans dönemine ait Nesturî'ye manastırı Camii'ye çevrildi (Ayar ve Özel, 2011: 54) . Cuma namazı kılınarak fethi gerçekleştiren, Danişmend Ahmed Gazi adına hutbe okundu. Bu camii “Fethiye Camii” adı ile uzun süre Cuma camii görevi yerine getirdi. Osmanlıların şehre hâkim olmasından sonra Bayezid'in hatirasına oğlu şehzade Ahmed'in 1486 yılında tamamlayarak hizmete açtığı II. Bayezid Külliyesindeki, “Bayezid Camii” cuma camii konumuna geldi (Küçük ve Altunbaş, 201:144; Aydın ve Aydın, 2007: 72-73; Çelebi, 2006: 96).

Bunun yanında Amasya'da Kazancı Mahallesi II. Bayezid'in kapı ağalarının dan Hüseyin ağa 1483 yılında bir bedesten yaptırdı(Ayar ve Özel, 2011: 146; Uzunçarşılı, 1927: 38). Etrafında ise Aşağı Pazar adı ile bilinen pazarın geliştiği ve Osmanlı döneminde bu pazarın daha etkin olduğu ifade edilmektedir (Gürbüz, 1993: 39). Genelde her çeşit eşyanın pazarı ya bedesten ya çarşı ya da kervansaraylardı. Bedestenlerde ise değerli mücevherler altın, gümüş, değerli kumaşlar vardı. Çarşılar çok çeşitli malların alınıp satıldığı çeşitli dükkânlardan meydana gelirken, hanlar da büyük tüccarlara yöneliktir (Tabakoğlu, 2003:239-243).

Şehir; aynı zamanda içerisinde yaşayan nüfusun iş bölümüne tabi olarak tarım dışı mal ve hizmet ürettiği ve bunları yakın çevresi ya da geniş bir alan için pazarladığı yerleşim mekânlarıdır. Şehirde büyük ölçüde tarım dışı üretim yapıldığından sınırları

¹ Kelime olarak Nefs, şehir merkezi ve kasaba gibi isimlerle birlikte kullanılmış olup, Osmanlı sisteminde kadı ve mülki, askeri idarecilerin bulunduğu Osmanlı şehri manasında kullanılmıştır. (Doğru, 1992: 47).

² “Cuma Camii” veya “Ulu Camii” içerisinde ulü'l emr (padişah) adına hutbe okunduğundan bir nevi yarı resmi sayılan camidir. Bu camii haricinde diğer mahallelerde de camiler bulunurdu. Fakat şehrin merkezi, Cuma Camii veya Ulu Camii kabul edilirdi. (Faroqhi, 1984: 162)

içerisindeki topraklar “miri arazi” değildir (Ergenç, 1981:1265). Şehirlilere ait olan ve genellikle kendileri tarafından işlenen topraklarda tarımsal faaliyetler ve özellikle bağcılık ile bahçecilik yapıldı (Akdağ, 1995:202-204; Selen, 1948:390-395) . Böylece şehirli pazara kısmi bir bağıllık içerisinde yaşardı. Fakat Amasya’da çoğunlukla bağ ve bahçecilik ile ilgili mesleklerin yapıldığı ve bu mesleklerin gelir getiren birer uğraş olduğu görülmektedir.

Osmanlı şehrinin fiziki yapıları arasında ise, kale, sur, görkemli camiiler, bir meydan çeşmesi, geniş hacimli bedestenler, kubbeli hamamlar, medrese, han, imaret hane, pazar yeri ve sıra sıra bacaları ile fırın, boyahane, salhane gibi imalathaneler bulunurdu (Orhonlu, 1981:1-30; Ünal 2012:5). Bu fiziki yapılar, Amasya’da kendine has bir gelişme göstermiş ve beldeye şehir olma statüsünü kazandırmıştır. Çalışmamızın ana kaynağı olan, temettuat defterlerinden tespit ettiğimiz mevcut yapıların sadece Müslümanların yaşadıkları 17 ve Müslümanların, gayrimüslimlerle birlikte yaşadıkları 31 mahalleye göre dağılımları ayrı ayrı olarak tablolarda görüldüğü gibidir (Bkz. Tablo: I-II-III).

Tablo I: Müslümanların Yaşadıkları Mahallelerdeki Hane Reislerine Ait İş Yerleri

İş Yerleri	Enderun		Gökmedrese	Hatuniye	Hızır Paşa	Karataş	Kayabaşı	Karasenir	Kurşunlu	Recep	Sebkaddın	Siraboçekli	Şamiar	Şamiçe	Şeyhgarık	Şeyhcu	Üçler	TOPLAM
	Fahreddin																	
Arpacı Dük.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Asiyap	-	-	-	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Bakkal Dük.	-	-	-	-	-	1	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Berber Dük.	-	-	-	1	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Bezzaz Dük.	2	-	-	1	-	8	-	-	9	1	-	-	-	-	-	-	-	21
Bıçakçı Dük.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Boyacı Dük.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Çarıkçı Dük.	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Çerezci Dük.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Çömlekçi Dük.	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Debbağ Dük.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Demirci Dük.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Dikici Dük.	-	-	-	1	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Dükkân	1	-	4	-	-	1	-	-	-	3	-	-	-	6	4	-	9	28

Helvacı Dük.	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Hallaç Dük.	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kahvehane	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3
Kalaycı Dük.	-	-	-	2	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Kasap Dük.	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Kazzaz Dük.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Kâr hane	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Nalbant Dük.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Saraç Dük.	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Sitancı Dük.	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Terzi Dük.	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Tuzcu Dük.	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Tüfekçi Dük.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
TOPLAM	8	2	4	13	3	15	-	-	28	4	2	-	-	6	4	-	1	10	
																	3	2	

Tablo II: Müslümanların Gayrimüslimlerle Birlikte Yaşadıkları Mahallelerdeki Müslüman Hane Reislerine Ait İş Yerleri

İş Yerleri	Acem Ali	Aşağı Suvadiye	Bakatbe	Bağ Helkis	Beyazıt paşa	Bozanane	Çeribaşı	Çevikçe	Çirakçı	Daruselam	Dere	Derenane	Eski kethuda	Fethiye	Gumuşuzade	Hacı Hamza	Süleyman Kazancı	Kılıççı	Koyçegiz	Kocacık	Mehmed Paşa	Pazarı Sutla	Pervane Bey	Pirinçi	Saray	Saraçhane	Sotular	Temenna	Uzun Hasan	Suvadiye	TOPLAM			
Asiyap	1	-	1	3	2	-	-	-	-	-	-	1	5	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	1	7
Abacı D.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	4	
Arpacı D	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0
Attar D.	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	
Bakkal D.	1	-	-	1	-	4	-	-	-	-	-	2	7	1	3	-	-	-	-	-	-	1	-	4	-	-	1	-	-	-	-	-	2	5
Berber D.	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	9	
Bezzaz D.	1	-	1	2	1	2	-	-	-	2	-	-	2	-	2	-	-	-	1	-	1	2	-	2	-	-	3	-	-	-	-	-	2	2

Her mahallede her mesleğin icra edilmediği, mesleklerin her mahallede yaygınlık göstermediği karşımıza çıkmaktadır. Sadece Müslümanların yaşadıkları, Kayabaşı, Karasenir, Sıraböcekli, Şamlar ve Şeyhcuî ile iki unsurun birlikte yaşadıkları Çevikçe, Çıracı, Kılıççı, Köyceğiz, Kocacık, Pirinçi, Saray'da gayrimüslimlere ve Aşağı Suvadiye, Dere, Pazar-ı Sufla, Saray, Uzun Hasan, Yukarı Suvadiye'de ise Müslüman hane reislerine ait dükkân ve işyeri bulunmamaktadır. Toplam 18 mahallede herhangi bir iş yeri bulunmazken diğer 30 mahallede ise 134 tane niteliği belirtilmeyen dükkânların daha yaygın olduğu, diğer iş yerlerinin ise sınırlı olduğu görülmektedir.

İki unsurun birlikte yaşadığı mahallelerde, gayrimüslimlerin kendilerine ait işyerlerinin bulunmadığını da, ihtiyaçlarını Müslüman hane reislerine ait değişik hizmetler sunan dükkân ve işyerlerinden karşıladıklarını söyleyebiliriz. Bunun yanında gayrimüslim hane reislerinin ikamet ettikleri mahallelerde iş yeri olmadığında başka bir mahallede mesleklerini icra ettikleri de görülmektedir. Örneğin; Pirinci mahallesinde kuyumcu esnafı olan bir hane reisi burada iş yeri olmadığından işini başka bir mahallede yaptığı anlaşılmaktadır (BOA. ML. VRD. TMT. 12941, Tarih,1260-1261) Aynı zamanda Müslüman hane reislerinin kuyumcu dükkânı sahibi olmalarına rağmen bu mesleği yapmadıkları da dikkat çekmektedir. Müslümanların, gayrimüslimlere ait olan hizmet birimlerinden istifade etmeleri, iki unsurun sosyal ve ekonomik yaşantılarını bu dönemde çoğu yerde olduğu gibi sorunsuz olarak beraber sürdürdüklerinin göstergesidir. Yani aynı mahallede olsun ya da komşu mahallelerde olsun komşuluk ilişkileri içerisinde bulunabilmişlerdir. Aynı çarşıda alışverişlerini yapıp, yer yer aynı imareten de yiyip içebilmişlerdir. Toplumda bir arada yaşamının en güzel örneklerini vermişlerdir. Yine şehirlerde ortak müesseseler vücuda getirerek bunlardan birlikte yararlanabilmişlerdir

Hane reislerinin mesleklerini icra ettikleri bu iş yerlerinin 438'i Müslümanlara, 75'i ise gayrimüslimlere aitti. Bunların çoğunluğunun dükkân olduğu ve 118'inin Müslümanların, 16'sının da gayrimüslimlere ait olduğu görülmektedir. Gayrimüslimlerin Müslümanlarla birlikte iskân ettikleri mahallelerde de dükkân sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Aynı zaman da nıfs (yarım) ve hisse olarak dükkân sahibi olan hane reisleri de vardır. Hane reislerinin zevceleri, anneleri, çocukları ve kardeşleri üzerine de iş yerlerinin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Müslümanlara ait 4 kuyumcu dükkânı olmasına rağmen bu mesleği yapmadıkları ve şehirdeki 5 kuyumcu dükkânın gayrimüslimler tarafından işletilmesi de dikkat çekmektedir. Bu da önemli ticari faaliyetlerin, diğer şehirlerde olduğu gibi gayrimüslimler tarafından yapıldığını göstermektedir. Dini inanç gereği iki unsurun ekmekçi ve kasap dükkânlarının kendilerine ait oldukları anlaşılmaktadır.

Şehirde sadece Müslümanların yaşadığı mahallelerden en fazla iş yerinin bulunduğu mahalle 28 adet ile Kurşunlu olup, bunların 9'u Bezzaz dükkânıdır. Birlikte yaşadıkları mahallelerden Müslümanlara ait en fazla iş yeri 66 adetle Eskikethüda'da bulunmaktadır. Bunların da 9'unun dükkân olduğu görülmektedir. Gayrimüslimlere ait en fazla iş yerinin bulunduğu mahalle ise 9 adet ile Gümüslüzade'dir. Bu iş yerlerinin 7' si attar dükkânıdır. Dolayısıyla en çok iş yerine sahip olan bu mahallerin bu iş kollarında daha merkezi bir konuma sahip olduklarını ifade edebiliriz. (Bkz. Tablo: I-II-III).

2. Amasya'nın Mahalleleri

Şehrin fiziki unsurlarını bünyesinde bulunduran ve küçük yerleşmeler olarak şehri tamamlayan en önemli unsur mahalledir. Aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleri ile birlikte yerleştikleri şehrin bir bölümü olarak tanımlanabilir (Ergenç, 1984: 71; Özbilgen, 1988: 72). Birbirlerini tanıyan ve birbirileri üzerinde toplum baskısı kurmuş, birbirlerine karşı sorumluluk duyguları olan sosyal dayanışma içerisindeki bu topluluk, Müslüman ve gayrimüslim mahalleleri olarak dini bir ayrılık gösterir. Bu ayrılık aynı dine mensup olanların bir arada yaşama isteklerinin sonucudur. Yani mahalleler dini bir yapının etrafında toplanma, ya da aynı din ve mezhepten olanların bir arada yaşama arzuları sonrasında teşekkül etmiş şehrin mekânlarıdır (Özcan,2014: 48).

Mahallenin şehri fiziki olarak şekillendirmesinin yanı sıra sosyal ve kültürel açıdan da etkileyen bir birim olduğu anlaşılmaktadır. Buradan gayrimüslimlerin ayrı mekânlarda oturduğunu, inanç ve gelenek birliğine sahip kişilerin bir arada yaşamalarının daha rahat olduğu sonucunu çıkarabiliniz Ergenç,1984: 71). Yani mahalleler ya dini bir yapının etrafında, ya da aynı din ve mezhepten olanların bir arada yaşama arzuları sonunda teşekkül etmiş mekânlardır. Osmanlı şehirlerinin geneline şamil olan bu yapılanmanın Amasya'da da mevcut olduğu temettuat sayımı yazımlarında görülmektedir. Fakat bu dönemde Amasya'da gayrimüslimlerin Müslümanlarla birlikte aynı mahallelerde yaşadıkları anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda, 1482 (H. 854) tarihli ilk tapu tahrir kayıtlarının tutulduğu defterde Amasya'da, 48 Müslüman ile 4'te gayrimüslim olmak üzere toplam 52 mahalle bulunmaktadır (BOA, TT. D.15). XVI. yüzyılda 1520 ve 1576 tarihlerinde yapılan tahrirler de (Gürbüz, 1993: 49-50) yine aynı Müslüm ve gayrimüslim mahalle sayılarını teyit etmektedir. XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait 1722 (H. 1134) tarihli salyâne defterinde de 52 mahallenin olduğu (Güneş, 2014, 31-33), aynı yüzyılın ikinci yarısındaki 1777-1780 (H. 1191-1192) tarihli Amasya şerhiye siciline göre ise 51 mahallenin olduğu belirtilmektedir (Yavuz, 1999: 23-25). XIX. yüzyılın ortalarındaki Amasya'nın mahallelerine gelince temettuat kayıtlarının yazımı, mahalle mahalle olarak düzenlenmiş olmasından şehirde 48 mahalle bulunmaktadır. Bunlardan 17'si sadece Müslümanların ikamet ettiği mahallelerdir. Müstakil olarak gayrimüslim mahallesi olmadığından bu unsurların Müslüman mahalleri içerisinde yer aldıkları görülmektedir. Dolayısıyla mahallelerin 31'nide Müslümanlar ile gayrimüslimlerin ayrı mekânlarda ve aynı mahalle çatısı altında yaşamakta idiler.

3.Amasya'nın Nüfusu

Şehir hayatının sosyal ve ekonomik faaliyetlerin iyi anlaşılabilmesi için şehirde yaşayan nüfusun ayrıntılı olarak tespit edilmesi bir zarurettir. Yani nüfusun miktarı, yoğunluğu, dağılışı, hareketliliği, cinsiyeti ve meşguliyeti gibi durumların ortaya konulması belli bir dönemdeki toplumun sosyal ve ekonomik konumunun belirlenmesinde oldukça etkili sebeplerdir (Barkan, 1953:1-4).

Osmanlı Devlet'inin kuruluşundan itibaren her 30 yılda veya daha uzun bir sürede arazi tahriri amacıyla sayımlar yapılmıştır. Bu tahrirler aynı zamanda nüfus tahminleri için de kullanılmıştır. Amasya'da ilk nüfus bilgilerini tespit edebileceğimiz belge de XV. yüzyılda 1482 (H.854) yılına ait tapu tahrir defteridir. Fakat bu defterde şehirdeki Müslüman ve gayrimüslim hane sayısı toplam 1561(BOA, TT. D.15) olarak verildiğinden, iki unsurun ayrı ayrı hane sayılarını tespit etmek güç olduğundan bu

unsurların, tahmini nüfusu da belirlemek zor olmaktadır. Ancak nüfusun tahmininde, Osmanlı şehirlerinin demografisini hesaplarırken birçok araştırmacının hane karşılığı olarak esas aldığı “5” katsayısını (Göyünç, 1979:331-348; Barkan, 1953:4-16) kullandığımızda bu tahrir göre şehrin toplam tahmini nüfusunun 7805 olduğunu ifade edebiliriz.

XVI. yüzyılda Amasya’da, yapılan tahrirlerden 1520 yılındakine göre tahmini nüfus, Müslüman 5729, gayrimüslim 1620 olmak üzere toplam 7349’dur. 1576 yılında yapılan tahrir göre ise Müslüman nüfus 8210, gayrimüslimin 1469 ve toplamda 9679 olduğu anlaşılmaktadır (Gürbüz, 1993: 49-52).

Amasya’nın toplam nüfusu ilk tahrirden itibaren takip edildiği gibi XVI. yüzyılın ortalarına kadar bir artış göstermiştir. Fakat bu dönemde başlayıp, XVII. yüzyıl boyunca da etkisini sürdüren Celali İsyancıları ve medrese talebelerinin çıkardıkları karışıklıklar (Akdağ, 1995:268-269; Aydın ve Aydın, 2007: 175-176) yanında devletin batıda Avusturya, doğuda İran seferlerinde olmasından da, olumsuz olarak etkilenmiş ve Amasya’nın nüfusunda düşüşler yaşanmıştır (Faroqhi, 2006: 39).

XVII. yüzyılda ise Amasya’nın nüfusu 1642’de (1731 nefer³), olduğu belirtilmektedir (Ronald, 1976: 21-42) Aynı yüzyılın sonralarına doğru Amasya’yı ziyaret eden Evliya Çelebi ‘de Amasya’nın nüfusunun 5.000 hane (yaklaşık 20.000 nüfus) olduğunu bildirmektedir (Şahin ve Emecen, 1991:2).

XVIII. yüzyılda, 1781’de Anadolu’yu gezen Domeniko Sestini Amasya şehir nüfusunun 15,000 kişi olduğunu, şehirde yaşayanların Türkler, Ermeniler ve Rumlardan oluştuğunu ve ticaretle uğraşılan büyük bir şehir olduğunu ifade etmektedir (Tuzcu, 2013:107). Fakat belirttiği nüfus içerisinde şehirdeki gayrimüslim unsurların sayıları hakkında bilgi vermemektedir.

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için reformlar dönemi olduğundan, bu reformlar çerçevesinde 1831 yılında ilk defa modern manada bir nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızın dönemine yakın tarih olmasından önemlidir. Bu nüfus verilerinde Amasya şehrinin, Müslüman nüfusu 4326, gayrimüslimler ise 2053 olarak belirtilmiştir. Bu sayılar sadece erkek nüfusu ifade ettiği gibi gayrimüslim unsurları da tespit etmek mümkün değildir (Karal, 1997: 209). XIX. yüzyılın ortaları için Amasya şehrinin nüfusunu değerlendireceğimiz kaynak, şehir merkezine ait hane esas alınarak tutulan temettuat sayımları olacaktır. Bu sayımlarda vergi mükellefi olan erkek nüfus hane reisi olarak verilmesi itibariyle toplam nüfus rakamlarına tam olarak ulaşmak imkânı zor olduğu gibi hanede tam olarak kaç kişinin olduğunu ve cinsiyetini de belirlemek mümkün olamamaktadır. Temettuat defterlerinde, Türk nüfus “ehli-islam” başlığı altında yazılırken, gayrimüslimler ise “reaya” diye kaydedilmiştir.

XIX. yüzyılın ortalarında Amasya’da tutulan bu kayıtlardan tablo IV’ e bakıldığında şehirde toplam tahmini nüfusun 13570 olduğu anlaşılmaktadır. Bunun 9340 ’ı Müslüman 4230’da gayrimüslim idi. Yani nüfusun % 69’u Müslüman, % 31’i ise gayrimüslimlerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Nüfusunun mahallelere göre dağılışı ve nüfusun yoğun olduğu mahalleler tablo IV’ de gösterilmiştir. Osmanlı döneminde

³ Nefer: Bir adam, tek kişi, er; (Develioğlu, 1993: 817).

Amasya'nın şehir nüfusu tarih boyunca Celali isyanları ve yoğun yaşanan savaşlar istisna tutulursa her dönemde belirli periyotlarda artış gösterdiği izlenmektedir.

Tablo IV: XIX. Yüzyılın Ortalarında Amasya'da Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin Yaşadıkları Mahallelerin Hane ve Nüfusu

Sır No	Mahalle Adı	Hane Say		Nüfus		Sır No	Mahalle Adı	Hane Say		Nüfus	
		M	R	M	R			M	R	M	R
1	Acemi Ali	45	39	225	195	25	Kayabaşı	68	-	340	-
2	Aşağı Suvadiy e	4	81	20	405	26	Kazancı (Gazancı)	2	22	10	110
3	Bakatbe	39	7	195	35	27	Kılıççı	31	16	155	80
4	Bağı Helkis	21	9	105	45	28	Kurşunlu	50	-	250	-
5	Beyazıd Paşa	92	87	460	435	29	Kocacık	22	9	110	45
6	Bozahane	12	42	60	210	30	Köyceğiz	101	2	505	10
7	Cami-i Enderun	49	-	245	-	31	Mehmed Paşa	83	27	415	135
8	Çeribaşı	72	41	360	205	32	Pazar-ı Süfla	6	21	30	105
9	Çevikçe	28	29	140	145	33	Pervane Bey	25	12	125	60
10	Çırakçı	6	27	30	135	34	Pirinççi	14	2	70	10
11	Daarüsselam	19	9	95	45	35	Recep	49	-	245	-
12	Dere	32	66	160	330	36	Saray	31	2	155	10
13	Derehane	60	30	300	150	37	Saraçhane	6	26	30	130
14	Eski Kethuda	30	23	150	115	38	Sebkaddin	59	-	295	-
15	Fahreddin	45	-	225	-	39	Sıra Böceklik	12	-	60	-
16	Fethiye	38	25	190	125	40	Sofular	49	46	245	230
17	Gökmederese	62	-	310	-	41	Şamlar	43	-	215	-
18	Gümüşlüzade	71	40	355	200	42	Şamiçe	69	-	345	-
19	Hacı Hamza	35	28	175	140	43	ŞeyhGarik	33	-	165	-
20	Hatuniye	19	-	95	-	44	Şeyhcui	25	-	125	-
21	Hızır Paşa	54	-	270	-	45	Temanna	22	22	110	110
22	Hoca Süleyman	33	9	165	45	46	Uzun Mustafa	5	16	25	80

23	Karatay	33	-	165	-	47	Üçler	106	-	530	-
24	Karasenir	49	-	245	-	48	Yukarı Suvadiye	7	31	35	155
Toplam		948	592	474	296			918	25	459	127
Genel Toplam				0	0			6	84	932	423
								6	6	5	0

4.Nüfusun Mesleki Yapısı

İnsanların hayatlarını sürdürebilmeleri için devamlı yaptıkları işe meslek denilmektedir. Aynı mesleği yapan ticari kazancı daha çok beden gücüne dayanan ve çoğu zaman kendi başına çalışan tüccar sayılmayan meslek erbabının oluşturduğu birliğe de esnaf denir. Yani demircilik, bakırcılık, semercilik, gibi küçük el zanaatlarıyla, bakkallık, manufakturacılık, tuhafiyecilik gibi küçük ticari faaliyetlerle iştigal eden zümreler olarak da tanımlanabilir (Özdemir, 1986:156; Genç,2000:156). Sermayeden çok nitelikli iş gücünü kullanarak mal üretiminde bulunanlara da zanaatkâr denilmiştir (Türk Dil Kurumu, 1998:2197). İnsanların uğraştıkları ekonomik faaliyetler ise büyük ölçüde alım satım işleri yapan ticaretle meşgul olan, tüccarları ortaya çıkarmıştır. Tüccarlar sayesinde birçok insan yeni yeni meslekler bulmaya başladı. Bunun bir sonucu olarak şehirlerin dışında barınan birçok işçi ve zanaatkâr şehirlere yerleşmeye yöneldi. Böylece şehirlerde aynı meslekle uğraşanların meydana getirdiği "esnaf" denilen yeni bir zümre ortaya çıktı(Çağatay, 1989: 78-75).

Anadolu'da ise Türk zanaatkâr ve küçük tüccar zümresi bir esnaf teşkilatı olan "Ahi Teşkilatını" kurdu. Böylece XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar Anadolu'daki esnaf ve zanaatkâr zümrelerini bir birlik altında toplamış olan ahi teşkilatı doğdu. Bu sayede meslek sahiplerinin örgütlenmesine hem kendi haklarının savunulmasına hem de kalite ve fiyat kontrolü sayesinde tüketicinin korunmasına ve toplum düzeninin istikrarlı bir şekilde devamına katkı sağlandı. Kısaca millet ile devlet, yani toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi ilişkiler kurularak herkesin huzur içerisinde yaşamasına katkı sağlanıp, güçlünün zayıfı ezmesine, bir kimsenin haksız kazanç sağlamasına şiddetle karşı olmuştur (Ekinci,1990: 22). Aynı zamanda, ahilik bu süreçte Anadolu'nun şehir, kasaba ve hatta köylerindeki esnaf ve zanaatkâr kuruluşlarına elaman yetiştiren, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen bir kurum olarak görevini sürdürmüştür (Çağatay, 1989: 3; Bayram, 2012: 86) .

Ahiliğin yapılanmasında meslek dallarına göre bir teşkilatlanma vardı. Her şehirdeki değişik meslek gruplarının (saraç, debbağ, terzi, kuyumcu) ayrı ahi birlikleri bulunmaktaydı. Ahi teşkilatında esnaf ve zanaatkârlara iş yerlerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisine göre mesleklerinin incelikleri öğretilip, ahlaki ve terbiyevi bir eğitim uygulanıp aşama sırasına göre bir düzen oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti döneminde de mevcudiyetini sürdüren ahi teşkilatı, XV. yüzyılın ortalarından itibaren devletin uyguladığı merkezîyetçi siyaseti sebebiyle zayıflamaya yüz tuttu. Bu dönemden sonra devletin izlediği siyasete ayak uyduran ve ahi teşkilatının bir devamı olan "Lonca Teşkilatı" ortaya çıktı. Bu teşkilat, daha sonraki yıllarda daha da

güçlenerek meslek erbaplarının birliği olan esnaf ve zanaatkârlar zümreleri üzerinde hâkim olmaya başladı (Özdemir, 1986:160-162). İncelediğimiz dönemde de varlığını devam ettiren lonca teşkilatı, birçok şehirde Müslüman ve gayrimüslim esnaf yan yana aynı loncaya bağlanıp, aynı idarenin yönetiminde çalışmıştır (Akdağ, 1995: 31;Pakalın, 1971:369-370).

Esnaf ve zanaatkârlardan aynı işi yapanlar dini ayırım olmaksızın, bir arada ekonomik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Gayrimüslim esnaflarda, Müslüman esnafın tabi olduğu esnaf teşkilatlanması içerisinde yer almışlar ve Bu teşkilatın kurallarına göre faaliyet göstermişlerdir. Amasya'daki esnaflar arasında bu duruma şahit olduğu gibi (Özcan, 2010:486-494) aynı dönemde Sinop'taki esnaf ve zanaatkâr teşkilatlanma sınıfının içerisinde farklı dine mensup meslek sahiplerinin de bulunduğu görülmektedir (Özcan, 2014: 89-98).

Osmanlı esnaf ve zanaatkârları arasında dini bir ayırım gözetilmemekle beraber üretilen malın veya hizmetin çeşidinde dinin belirleyici olduğu görülmektedir. Bundan dolayıdır ki meyhanecilik ve alkol satışı gibi bazı meslekleri yalnızca gayrimüslimler yaparken, kasaplık ve ekmekçilik gibi bazı meslekleri her inanç gurubu kendi toplumunun ihtiyaçları için ifa etmişlerdir (Güler, 2000:129). Aynı zamanda, bir şehirde rastlanan esnaf ve zanaatkâr gurubu içerisinde yer alan mesleklere, şehirlerin coğrafi özelliği ve ekonomik yapılarının farklılığı sebebiyle başka şehirlerde rastlanması söz konusu olabilmekteydi. Örneğin, aynı dönemde Ankara'da mevcut olan Balıkçı, Destici ve Göncü gibi mesleklere (Güler, 2000:147-155), Amasya'daki esnaf ve zanaatkârlar arasında rastlanılmamaktadır. Amasya'daki nüfusu Müslümanlar ve gayrimüslimler meydana getirdiğinden şimdi bu iki unsurun mesleki yapılarını değerlendirelim.

5. Müslümanların Mesleki Yapısı

Amasya şehrinin mesleki yapısını değerlendirdiğimiz Temettuat defterlerinin önemli özelliklerinden birisi de hane reislerinin mesleklerinin adlarının yazılmış olmasıdır. Bu da bize şehrin meslek yapısını tespit etme imkânı vermektedir. Böylece her mahallede yaşayan insanların geçimlerini sağladıkları meslekleri ve şehirdeki sosyal grupları belirlememiz mümkün olmaktadır.

Amasya'da sadece Müslümanların ikamet ettiği 17 mahallede 825, gayrimüslimlerle birlikte oldukları 31 mahallede ise 1041 olmak üzere toplam 1866 Müslüman hane bulunmaktadır. Bunlardan 206 hane reisinin mesleği olmadığı, 113'ünün de mesleklerinin belirtilmediği görülmektedir. 1547 hane reisinin ise 114 farklı meslekle uğraşıp geçimlerini temin ettikleri anlaşılmaktadır. Bazı hane reislerinin "Rençber ve Bahçıvan, Demirci ve Bahçıvan, Oduncu ve Gübreci" gibi iki farklı meslek yaptıkları kayıtlarda görülmektedir. Bunun yanında rençber ve çiftçi, pabuççu ve haffaf gibi aynı mesleği yapanların farklı adlarla yazıldıkları da dikkat çekmektedir. Eğer varsa aynı hanede ikamet eden oğul ve kardeşlerin de uğraştıkları meslekleri kayıt edilmiştir.

Şehirdeki Müslümanların mesleki yapısını; ziraatla uğraşan küçük üreticiler, işçiler, zanaat ve ticaretle ilgili meslekler, görevliler ve belirli bir mesleği olmayanlar olmak üzere 5 gruba ayırabiliriz. (Bkz. Tablo V, VI). Müslüman hane reislerinin meslekleri bazında yaptığımız bu gruplandırmada ilk sırada 863 hane reisinin % 46.24'lik bir oranla bahçıvan, rençber, çiftçi, ziraatçı ve yaylacı gibi ziraatla uğraşan

üreticilerin meslekleri yer almaktadır (Bkz. Tablo VII). Yaklaşık Müslüman nüfusun yarısına yakınının bu iş kolunda uğraştığı anlaşılmaktadır. Buda şehir olmasına rağmen Müslüman Türklerin mesleklerinin çoğunlukla tarımla ilgili olduğunu göstermektedir.

Bu grubu; 451 hane reisinin, % 24.15'lik oranla, zanaat ve ticaretle ilgili meslekler takip etmektedir. Bu meslek grubunu da iş gücüne göre giyim eşyaları üreten ve satan esnaf, yiyecek ve içecek maddeleri üreten ve satan esnaf, değişik mal üreten ve satan esnaf, yapı ve inşaat alanındaki meslekler ve değişik hizmetlerde çalışanlar olmak üzere 5 başlık altında toplamak mümkündür. Bunların şehirde en fazla yapılan mesleklerden olması gerekirken, nüfusun ancak 1/4'in uğraştığı bu meslekleri, yapılış oranlarına göre değerlendirdiğimiz de, en fazla yiyecek ve içecek maddeleri ile ilgili 24 değişik mesleğin % 6.64 oranında 124 hane reisi tarafından ifa edildiği anlaşılmaktadır. Ardından bezzaz, dikici ve terzi gibi dokumacılıkla ilgili 20 çeşit ve 119 hane reisinin % 6.38 oranında yaptığı giyim eşyaları ile ilgili meslekler gelmektedir.

Zanaat ve ticaretle ilgili mesleklerin üçüncü grubunu da, değişik hizmetlerde çalışanların yapmış oldukları meslekler oluşturmaktadır. Bu meslekler, % 5.30'luk oranıyla 30 çeşit olarak, 99 hane reisi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Demirci, saraç, semerci ve debbağ gibi değişik mal üreten ve satan 11 çeşit meslek 80 hane reisi tarafından, % 4.28 oranında yapılmaktadır. Bu grupta değerlendirdiğimiz yapı ve inşaat alanındaki mesleklerden 6 farklı mesleği 29 hane reisi % 1.55 oranında yapmaktadır. Bu meslekler grubu içerisinde en fazla yapılan meslekler 8'er hane reisi tarafından icra edilen doğramacılık ve kiremitçiliklerdir.

Müslüman hane reislerinden imam, müezzin, dervişan ve mütevellî gibi camii görevlileri yanında müderris, muallimi sibyan, ders-i âm ve mektep hocası gibi eğitim ile ilgili olanlar vardı. Tımarlı süvari, zaptiye, askeri nizamiye, muhtar ve mahalle kethüdası gibi asker ve devlet ile bir şekilde ilişki içerisinde bulunan görevli hane reisleri de bulunmaktaydı. Bu meslek grubunda 130 hane reisi, 22 farklı mesleği % 7 'i oranında yapmakta idi. Bir diğer meslek grubu ise bedenen iş gören ve üreten işçilerdir. Bu grupta 8 farklı isimle ifade edilen 103 hane reisinin yaptığı meslekler yer almaktadır. En fazla 44 hane reisi hizmetkâr, 29'u ırgat ve 22'si ise amele olarak çalışmaktadır. Toplam Müslüman hane reislerinin % 5,5'inin mesleği olduğu anlaşılmaktadır.

Müslüman nüfusun mesleki yapısıyla ilgili olarak değerlendireceğimiz son grubu değişik adlarla ifade edilen, belirli bir mesleği olmayanlar ve mesleğinin adı belirtilmeyenler oluşturmaktadır. Bunlar amelmande, alil, mest, mecruh gibi malul olan, babası ölmüş ve yaşı küçük olmasına rağmen verasetten ailenin reisliğini üstlenmiş bulunan sabi, yetim, talebe olarak kayıt edilenlerdir. Bunların yanında başkalarının ianesiyle, yani yardımı ile geçinen vergi vermeyen fukaradan, ihtiyar, âmâ, divane ve mecnun konumunda bulunan hane reisleri olduğu gibi her hangi bir sanatı olmayanlar da mevcuttur. Bu durumda 15 farklı isimle ifade edilen, 206 hane reisi bulunmaktadır. Bunlar da toplam Müslüman hane sayısının % 11.04'ünü oluşturmaktadır. Mesleği belirtilmeyen hane reislerinin sayısı ise 113 hane ve oranı da % 6.06'dır.

Müslüman 1866 haneden 863'ünün, yarıya yakınının bağ, bahçe ve tarla gelirlerine sahip oldukları ve geçimlerini buralardan elde ettikleri gelirlerle sağladıkları anlaşılmaktadır. Bu da şehirde yaşamalarına rağmen, insanların ziraatla doğrudan

ilgilerini devam ettirdiklerinin göstergesidir. Bu meşguliyet XX. yüzyılın ortalarına kadar devam edecektir.

6. Gayrimüslimlerin Mesleki Yapısı

Gayrimüslimlerin mesleki yapılarına bakıldığında da, bir mesleğin farklı mahallelerde, köşker ve yemenici, uncu esnafı ve dakikçi gibi farklı adlarla yazıldığı görülmektedir. Bunun yanında bazı hane reislerinin “Arpacı ve Bezzaz, Tellak ve Çerçi, Hallaç ve Duhancı “ gibi ikinci bir meslek yaptıkları ve aynı hanede ikamet eden oğul ve kardeşlerin de hane reisinden farklı mesleklerle uğraştıkları da anlaşılmaktadır (Özcan, 2017:476-502).

Amasya'nın 31 mahallesinde Müslümanlarla birlikte yaşayan gayrimüslimler toplam 846 hanedir. Bu hane reislerinin mesleki yapılarına baktığımızda 59' unun mesleği olmadığı, 787'sinin ise 100 farklı meslekte çalıştığı görülmektedir. Gayrimüslimlerin, Müslümanlardan farklı olarak ziraatla ilgili meslek yapmadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gayrimüslimlerin mesleki yapılarını; işçiler, zanaat ve ticaretle ilgili meslekler, görevliler ve belirli bir mesleği olmayanlar olmak üzere 4 grup da toplayabiliriz (Bkz. Tablo VI).

Gayrimüslim hane reislerinin meslekleri bazında yaptığımız bu tasnifte, en fazla yapılan meslek olarak birinci grupta şehir olmasından kaynaklanan ve toplam hane sayısının % 83,4'ünün yaptığı zanaat ve ticaretle ilgili meslekler gelmektedir (Bkz. Tablo VII). Bunlar arasında mesleğinde uzmanlaşmış ve çeşitli mesleklere mensup usta, kalfa ve çıraklar bulunmaktadır. Mesleklerinin ehli olan bu gruptakiler üretimi doğrudan üstlenenlerdir. Bu grupta 705 hane reisinin 90 değişik meslek yaptığı belirlenmiştir. Bunlar içinde en fazla yapılan meslek dokumacılıkla ilgili 14 meslek çeşidi ile 205 hane reisinin yaptığı mesleklerdir. Yani zanaat ve ticaretle uğraşan hane reislerinin 3/1' inden fazlasının dokumacılıkla ilgili mesleklerde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu da gayrimüslim hane reisleri arasında dokumacılıkla ilgili olan mesleklerin revaçta olduğunu göstermektedir. Dokunan kumaşların hammaddesinin de daha çok bu işle uğraşan gayrimüslim tüccarlar tarafından ithal edildiği ve işlenip kumaş olarak dokunup ihraç edildiği belirtilmektedir (White, 1995: 157).

Zanaat ve ticaretle ilgili meslekler çok çeşitli olduğundan, Müslümanlarda olduğu gibi iş gücüne göre giyim eşyaları üreten ve satan esnaf, yiyecek ve içecek maddeleri üreten ve satan esnaf, değişik mal üreten ve satan esnaf, yapı ve inşaat alanındaki meslekler, değişik hizmetlerde çalışanlar şeklinde 5 başlıkta toplayabiliriz. (Bk. Tablo VI.) Meslek sayısının fazlalığı, halkın ihtiyaçlarının çeşitliliğini göstermekte olup, meslek dallarının yaygın ve ileri bir seviyede olduğunu da ifade etmektedir.

Zanaat ve ticaretle ilgili meslekler içerisinde yer alan meslekleri değerlendirdiğimizde en fazla giyim eşyası üreten ve satan mesleklerin 20 değişik meslek olarak 244 hane reisi tarafından yapıldığı görülmektedir. Ardından yiyecek ve içecek maddeleri ile ilgili 19 değişik meslek 136 hane reisi tarafından ifa edilmektedir. Bu meslek grubu içerisinde yer alan kasaplık ve ekmekçilikte, din belirleyici olduğundan bu mesleklerin ifa edilmesinde, dini yaşayışa uyulduğunun da söyleyebiliriz. Bu grup içerisinde yer alan değişik mal üreten ve satan 20 farklı meslek bulunmakta ve 135 hane reisi tarafından yapılmaktadır. Bu mesleklerden üretime dayalı olan bakırcı,

demirci, kalaycı, kazancı, dökmeçi ve değirmencilikti. Hizmet üreten çubukçu (tütün çubuğu hazırlayan), saraç ve pabuççu gibi mesleklerdi. Kuyumcu, saatçi, eskici gibi iç dağıtımını sağlamak amacıyla alım satım yapan ve ahzû i'ta (alışveriş), tüccar ve ticaret ehli olanların meşgul oldukları mesleklerdi.

Zanaat ve ticaretle ilgili meslekler içerisinde değerlendirdiğimiz yapı ve inşaat alanındaki 12 farklı mesleğin 78 hane reisi tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Bu meslekler içerisinde ise en fazla yapılanı 20 hane reisinin mesleği olan dülgerliktir. Zanaat ve ticaretle ilgili mesleklerin son grubunu 19 çeşit olarak, 112 hane reisinin yaptığı değişik hizmetlerde çalışanların oluşturduğu meslekler meydana getirmektedir. Bu meslekler içerisinde bulunan çalgıcı, rakkas ve simsar gibi mesleklerin sadece gayrimüslim hane reisleri tarafından yapıldığı dikkat çekmektedir.

Gayrimüslim hane reislerinin mesleklerinin tasnifinde yapılış oranına göre 2. grupta değişik alanlarda hizmet gören ve üreten işçiler yer almaktadır. Bu alanda 4 değişik adla ifade edilen meslek sahibi işçilerden; en fazla 27 hane reisinin ırgat olarak çalıştığı ve çoğu mahallede bulunduğu görülmektedir. Diğer 35 hane reisi ise işçi olarak farklı hizmetlerde çalışmaktadır. 62 hane reisinin yaptığı ve toplamda ise % 7,3'ünün mesleği olduğu anlaşılmaktadır.

Hane reislerinin mesleki yapısına göre yapılan tasnifte 3. grupta görevliler yer almaktadır. Görevlilerin genelde; din ve eğitim alanında hizmet verenler oldukları gözlemlenmektedir. 6 değişik meslek 20 hane reisi tarafından yapılmaktadır. Toplam hane sayısının da % 2,5 ini oluşturmaktadırlar.

Mesleki tasnifine göre konumları itibariyle son sırayı değişik isimlerle adlandırılan ve belirli bir mesleği olmayanlar ve mesleğinin adı belirtilmeyenler oluşturmaktadır. Bunlar 59 tane olup toplam hane sayısının % 6,8'ini meydana getirmektedir. Bu oranın da toplam nüfusa göre biraz fazla olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü bu oran görevlilerden fazla olduğu gibi işçilere de yakındır. Bunlar arasında amelmande, ihtiyar, camgöz gibi bedeni rahatsızlıkları olanların yanında herhangi bir sanatı olmayan, fukara, sabi ve yetim olanlar da bulunmaktadır. Aynı zamanda 30 hane reisinin de yaptığı mesleğinin adının belirtilmediği görülmektedir (Bk. Tablo. VI)

Tablo V: Müslümanların Mesleki Yapısı

	Ziraatlı a	İşçiler	Zanaat ve Ticaretle İlgili Meslekler	Görevliler	Mesle adi	Topla m
--	---------------	---------	---	------------	--------------	------------

Sıra No	Mahalleler			Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf	Yiyecek ve İçecek Maddeleri Üreten ve Satan Esnaf	Değişik Mal Üreten ve Satan Esnaf	Yapı ve İnşaat Alanındaki Meslekler	Değişik Hizmetlerde Çalışan			
1	Cami-i Enderun	7	1 1	2	5	3	2	6	3	10	49
2	Fahredden	42	1	1	-	-	-	-	-	1	45
3	Gökmedrese	49	1	2	-	-	-	1	2	7	62
4	Hatuniye	6	1	3	2	-	-	1	3	3	19
5	Hızır Paşa	37	3	1	-	-	10	-	1	2	54
6	Karatay	5	-	3	6	3	2	2	3	9	33
7	Kayabaşı	65	-	-	-	-	-	-	-	3	68
8	Karasenir	42	1	-	-	-	-	-	2	4	49
9	Kurşunlu	16	4	2	6	-	1	3	7	11	50
10	Recep	27	1	6	-	1	-	-	3	11	49
11	Sebkaddin	51	1	-	-	1	-	1	2	3	59
12	Sıra Böçekli	11	-	-	-	-	-	-	-	1	12
13	Şamlar	27	1	3	1	-	1	1	-	9	43
14	Şamiçe	47	-	2	3	2	1	1	1	12	69
15	Şeyh Garik	21	-	-	1	1	-	1	3	6	33
16	Şeyhcui	18	2	-	-	-	-	-	4	1	25
17	Üçler	64	3	4	2	7	1	3	9	13	106
Toplam		535	30	29	26	18	18	20	43	106	825

Tablo VI: Müslüman ve Gayrimüslimlerin Birlikte Yaşadıkları Mahallerdeki Mesleki Yapı

	Ziraat işçiler	Zanaat ve Ticaretle İlgili Meslekler	Görevli Mesleki	Toplam
--	-------------------	---	--------------------	--------

Sıra No	Mahalleler				Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf	Yiyecek ve İçecek Maddeleri üreten ve Satan Esnaf	Değişik Mal Üreten ve Satan Esnaf	Yapı ve İnşaat Alanındaki Meslekler	Değişik Hizmetlerde Çalışan				
1	Acem Ali	M	10	1	4	4	2	1	1	3	19	45	
		R	-	2	11	9	4	3	5	-	5	39	
2	Aşağı Suvadiye	M	3	1	-	-	-	-	-	-	-	4	
		R	-	5	20	17	9	7	12	4	7	81	
3	Bakatbe (Yakutiye)	M	13	-	2	5	5	-	4	4	6	39	
		R	-	-	4	2	-	-	-	-	1	7	
4	Bağı Helkıs	M	1	2	2	4	3	1	2	3	3	21	
		R	-	-	3	2	2	2	-	-	-	9	
5	Bayezid Paşa	M	44	7	5	2	4	1	10	6	13	92	
		R	-	12	26	12	13	13	8	1	2	87	
6	Bozahane	M	1	-	-	4	1	1	-	3	2	12	
		R	-	2	20	6	5	-	4	4	1	42	
7	Çeribaşı	M	30	5	8	6	4	1	6	2	10	72	
		R	-	3	8	8	8	7	-	3	4	41	
8	Çevikçe	M	6	2	4	-	6	-	2	2	6	28	
		R	-	1	6	6	3	3	5	-	5	29	
9	Çırakçı	M	5	-	-	-	1	-	-	-	-	6	
		R	-	1	11	5	6	1	-	1	2	27	
10	Darüsselem	M	4	1	3	-	1	-	1	7	2	19	
		R	-	1	2	4	1	1	-	-	-	9	
11	Dere	M	5	3	5	3	6	-	3	2	5	32	
		R	-	9	14	13	8	2	16	-	4	66	
12	Derehane	M	22	2	4	7	3	1	4	2	15	60	

		R	-	1	9	3	8	2	3	1	3	30
13	Eski Kethüda	M	3	-	-	5	1	-	1	2	18	30
		R	-	1	9	3	1	3	-	2	4	23
14	Fethiye	M	10	4	5	4	5	-	2	4	4	38
		R	-	2	10	3	1	2	4	1	2	25
15	Gümüslüzade	M	14	2	5	11	1	-	8	11	19	71
		R	-	-	13	7	7	4	5	1	3	40
16	Hacı Hamza	M	8	4	4	3	1	1	4	1	9	35
		R	-	1	5	3	7	2	9	-	1	28
17	Hoca Süleyman	M	7	5	-	3	-	2	4	3	9	33
		R	-	-	2	2	-	1	4	-	-	9
18	Kazancı (Gazgancı)	M	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2
		R	-	-	6	3	3	2	4	-	4	22
19	Kılıççı	M	11	3	5	3	1	-	1	3	4	31
		R	-	3	4	3	1	2	3	-	-	16
20	Kocacık	M	6	1	1	1	2	1	-	2	8	22
		R	-	-	4	1	1	2	1	-	-	9
21	Köyceğiz	M	46	4	11	7	2	-	7	2	22	101
		R	-	-	-	-	1	1	-	-	-	2
22	Mahmed Paşa	M	31	5	10	4	6	-	3	14	10	83
		R	-	1	11	2	6	3	3	-	1	27
23	Pazar-ı Sufla	M	3	1	-	-	-	-	1	-	1	6
		R	-	-	7	-	6	3	3	-	2	21
24	Pervane Bey	M	-	-	3	8	1	-	-	4	9	25
		R	-	-	1	3	2	2	3	-	1	12
25	Pirinççi	M	9	-	1	-	-	-	2	-	2	14
		R	-	-	1	-	1	-	-	-	-	2
26	Saray	M	16	5	3	2	-	1	2	1	1	31
		R	-	-	-	1	-	-	1	-	-	2
27	Saraçhane	M	-	-	-	-	-	-	2	1	3	6
		R	-	1	12	3	3	3	3	-	1	26

28	Sofular	M	13	3	4	9	4	-	5	3	8	49
		R	-	4	8	5	15	1	11	-	2	46
29	Temenna	M	4	11	1	-	-	-	3	1	2	22
		R	-	4	3	4	7	2	-	-	2	22
30	Uzun Mustafa	M	1	-	-	-	1	-	1	-	2	5
		R	-	-	7	3	4	-	1	-	1	16
31	Yukarı Suvadiye	M	2	1	-	1	1	-	-	1	1	7
		R	-	8	7	3	2	4	4	2	1	31
Toplam		M	328	73	90	98	62	11	79	87	21	104
		R	-	62	244	135	13	78	11	20	59	846
Genel Toplam		T	328	13	334	234	19	89	19	10	27	188
				5			8		1	7	2	7

Tablo VII: Müslümanların ve Gayrimüslimlerin Mesleki Yapı Oranı

Sıra No	Meslekler	Müslüman		Gayrimüslim	
		Hane Sayısı	Oranı (%)	Hane Sayısı	Oranı (%)
1	Ziraatla Uğraşan Küçük Üreticiler	863	46.25	-	-
2	İşçiler	103	5.50	62	7,3
3	Zanaat ve Ticaretle ilgili Meslek	451	24.15	705	83,4
4	Görevliler	130	7.0	20	2,5
5	Mesleği Olmayanlar	319	17.10	59	6,8
Toplam		1866	100	846	100

Sonuç olarak; Müslümanlar ile gayrimüslimlerin mesleki yapılarını karşılaştırdığımız da gayrimüslimlerin ziraatla ilgili herhangi bir meslek sahibi olmadıkları görülmektedir. Bunun yanında şehir olmasında ötürü gayrimüslimlerden zanaat ve ticaretle ilgili meslek sahibi olanların sayısı toplam hane sayılarının % 88.65'ine karşılık geldiği halde bu oran Müslümanlarda % 24.25 gibi çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gayrimüslimlerin bu meslek gruplarında daha aktif olduklarını ifade edebiliriz.

Diğer meslek gruplarından işçilerin toplam hane sayısına göre gayrimüslimlerde Müslümanlara nazaran daha fazla olduğu, görevli mesleklerinin de doğal olarak

devletin asli sahibi olmalarından dolayı bu meslek oranının Müslümanlarda yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca iki unsur içinde meslek sahibi olmayanların sayılarının, toplam hane sayılarına göre çok fazla olduğu ve bu grup içerisinde yer verdiğimiz mesleği belirtilmeyenlerin oranlarının da Müslümanlarda 106, gayrimüslimlerde 30 hane reisi olarak fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Amasya'da Müslümanlar tarafından yapılmayan değişik iş kollarındaki bazı meslekleri gayrimüslimlerin yaptıkları, gayrimüslimlerin yapmadıkları mesleklerin de Müslümanlar tarafından yapıldığını ve elde edilen ürünler ve hizmetlerden iki unsurunda faydalandıklarını ifade edebiliriz. Örneğin bahçıvanlık mesleğinin Müslümanlar tarafından yapılması, bunun yanında şehirdeki kuyumcu esnafının hepsinin gayrimüslim olması bu durumun göstergesidir.

Müslümanlarla gayrimüslimler yaşadıkları iyi ilişkiler yanında meslek ve ticari ilişkilerin gerektirdiği rekabet ve benzeri sebeplerden zaman zaman problemlerde yaşamış olabilirler. Fakat gayrimüslim meslek sahipleri bütün bu ekonomik faaliyetlerinde gerek merkezi yönetim gerekse şehir yöneticilerinin desteğini yanlarında hissetmişlerdir.

KISALTMA

BOA(Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

KAYNAKLAR

Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin Efendi. (2007). **Amasya Tarihi**. haz. Mesut Aydın ve Güler Aydın, 12 cilt. (Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları).

AKDAĞ, Mustafa. (1995). **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**. İstanbul: Cem Yayınları.

AKDAĞ, Mustafa.(1995). **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyânları"**. İstanbul: Cem Yayınları.

ALİAĞAOĞLU, Alparslan ve Uğur, Abdullah. (2016). "Osmanlı Şehri". **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 38: 203-226

ARIKAN, Zeki. (1988). **XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı**. İzmir: Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

BARKAN, Ömer Lütfü.(1935). "Tarih Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". **Türkiyat Mecmuası**. 10: 1-25.

BAYRAM, Selahattin. (2012). "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları". **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 21 : 81-115.

BOA, Maliye Nezareti (ML. VRD. TMT), Tarih. 1260-1261.

BOA, TT, D,15.

CARTHY, JustinMc. (1995). **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus (Osmanlı Anadolu'sunun Son Dönemi)**. çev. İhsan Gürsoy. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.

ÇAĞATAY, Neşet. (1989). **Bir Türk Kurumu Olarak: Ahilik**. Ankara: Türk Tarih Kurumu,

ÇELEBİ, Evliya. (2006).**Seyahatname 2. Kitap**. haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. 2. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

DEMİRCİ, Süleyman ve Kazım Kartal. (2014). "Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1835 Tarihli Trabzon Vilayeti Maçuka/Maçka Kazası Müslim Nüfus Defteri Örneği". **Hisory Studies**. 6/3: 121.

DEVELİOĞLU, Ferit. (1993). **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**. Ankara: Aydın Kitabevi.

DOĞRU, Halime.(1992). **XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı**. İstanbul: Afa Yayınları.

EKEN, Galip, (2000).Tanzimat Dönemi Osmanlı Toplumunda Nüfusun Meslekî Yapılanması: TokatÖrneği. **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XV : 155-169.

EKİNCİ, Yusuf. (1990). **Ahilik ve Meslek Eğitimi**. İstanbul: MEB Yayınları.

ERGENÇ, Özer. (1948). "Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri". **Osmanlı Araştırmaları IV** : 69-78

ERGENÇ, Özer. (1981). "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler". **VIII. Türk Tarih Kongresi**. Ankara: **Türk Tarih Kurumu Yayınları**, I: 1265-1274

FAROQHİ, Suraiya. (2006). **Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı**. çev. Emine Sonnur Özcan. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

FAROQHİ, Suraiye. (1984). "A Map of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)". **Osmanlı Araştırmaları IV** : 161-173.

GENÇ, Mehmet. (2000). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**. İstanbul: Ötüken Yayınları.

GÖYÜNÇ, Nejat. (1979). "Hane Deyimi Hakkında". **İÜEF Tarih Dergisi**. 32 : 331-348.

GÜLER, İbrahim. (2000). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler. **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**. 1/2 : 121-158.

GÜNEŞ, Hüseyin. (2012). **Lale Devrinde Amasya**. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

GÜNEŞ, Mehmet. (2014). "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili". **Akademik Bakış**. 8/15 : 221-240

- GÜRBÜZ, Adnan. (1993). "Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı". Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAHRİMAN Salih ve Fevzi Gür. (2012). **Amasya Nüfus Defteri 1840**. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- KARAL, Enver Ziya. (1997). **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. (1995). Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarih Kaynaklarından Temettü Defterleri. **Bellekten**. LIX/225: 395-412.
- MUSTAFA Vâzih Efendi. (2011). **Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi**. haz. A. Rıza Ayar ve R. Orhan Özel. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- OLCAY, Osman Fevzi. (2010). **Amasya Şehri**. sad. Harun Küççük ve Kurtuluş Altunbaş. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- ORHONLU, Cengiz. (1981). "Osmanlı İmparatorluğunda Şehir Mimarları". **Osmanlı Araştırmaları II**. : 1-30.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. (1993). "Danışmendliler" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Ankara: TDV Yayınları, 8: 469- 474
- ÖZBİLGİN, Erol. (1988). "Osmanlılarda Şehircilik". **İlim ve Sanat**. III : 72-85
- ÖZCAN, Selim. (2010). "Tanzimat Döneminde Sosyal ve Ekonomik Açından Merzifon". **Geçmişten Günümüze Merzifon**. Ankara: **Merzifon Belediyesi Kültür Yayınları**, : 469-504.
- ÖZCAN, Selim. (2014). **Tanzimat Döneminde Sinop Şehri**. Sinop: Belediye Kültür Yayınları.
- ÖZCAN, Selim. (2017). "XIX. Yüzyılın Ortalarında Amasya'daki Gayrimüslimlerin İştigal Ettikleri Meslekler". **Uluslararası Amasya Sempozyumu**. Ankara: **Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu Yayınları**, : 476-502.
- ÖZDEMİR, Rifat. (1986). "Ankara Esnaf Teşkilatı (1785-1840)". **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. 1 : 156-181.
- ÖZTÜRK, Said. (2003). "Türkiye'de Temettuat Çalışmaları". **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 1/1: 287-304.
- PAKALIN, Mehmet Zeki.(1983). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. II, cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- RONALD, Jenings. (1976). "Urban Population in Anatolia in the Sixteen Century. A Study of Kayseri, Amasya, Karaman, Trabzon ve Erzurum". çev. Gülbadi Alan. **International Journal of Middle East Studies**. 7/1: 21-42.
- SELEN, Sadi. (1948). "XVI. ve XVII. Yüzyılda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı". **III. Tarih Kongresi**. Ankara: **Türk Tarih Kurumu Yayınları**,: 591-598.
- ŞAHİN, İlhan ve Feridun Emecen. (1991). "Amasya". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Ankara: TDV Yayınları, 3: 1-4

ŞAHİN, İlhan. (2010). “Osmanlılarda Şehir”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Ankara: TDV Yayınları, 38: 446-449

TABAKOĞLU, Ahmed. (2003). **Türk İktisat Tarihi**. İstanbul: Dergâh Yayınları.

TUZCU, Ali. (2007). **İlk Çağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya**. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Türk Dil Kurumu (TDK). (1988) **Türkçe Sözlük**. 2 cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı.(1927). **Kitabeler, Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından**. İstanbul: Milli Matbaa.

ÜNAL, M. Ali. (2012). **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi**. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

YAVUZ, Hasan Ali.(1999). “1777-1780 Yılları Arasında Amasya”. Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

WHITE, George.(1995). **Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları**. çev. Cem Tarık Yüksel. İstanbul: Enderun Kitabevi.

YAĞCI, Zübeyde Güneş ve Genç, Serdar. (2013). **H.1256/ M.1840-41 Tarihli Balıkesir Nüfus Defteri**. Balıkesir: **Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları**, 2013.

YINANÇ, Mükremin Halil.(1977). “Danişmendliler”. **İslam Ansiklopedisi**. İstanbul: MEB, III: 468- 479